

Praktyka kontroli i dezinformacji w Czechosłowacji w okresie zimnowojennym

Scenariusz lekcji | dr Ana-Maria Cătănuș

Wprowadzenie dla nauczyciela/nauczycielki

Scenariusz lekcji przeznaczony jest do realizacji z uczniami i uczennicami w wieku 14–18 lat. Poruszona w nim tematyka umożliwia wykorzystanie go na zajęciach interdyscyplinarnych z zakresu historii, kultury, edukacji medialnej i nauk społecznych. W skład scenariusza wchodzi karta pracy z ćwiczeniami oraz osiem materiałów źródłowych. Scenariusz jest przeznaczony do realizacji w ciągu jednej lekcji (45 min). Nauczyciel/nauczycielka może modyfikować zaproponowany układ zajęć zależnie od celów, które zamierza osiągnąć. W trakcie zajęć przydatny będzie dostęp do Internetu (komputera, rzutnika multimedialnego, tablicy interaktywnej) i smartfonów, tabletów itp.).

Słowa kluczowe

kampanie dezinformacyjne, czarna propaganda, opozycja, inwigilacja, Radio Wolna Europa, Václav Havel

Cele operacyjne

Uczeń:

- definiuje koncepcje dezinformacji i czarnej propagandy,
- jest w stanie dostrzec podobieństwa i różnice między dezinformacją w okresie zimnej wojny i obecnie,
- analizuje teksty i zdjęcia źródłowe, wskazując na związek przyczynowo-skutkowy między nimi a wydarzeniami historycznymi,
- identyfikuje i analizuje metody stosowane przez komunistyczne władze do kontrolowania społeczeństw w Europie Wschodniej.

Metody nauczania

- rozmowa nauczająca,
- praca w grupach i samodzielna,
- mapowanie myśli,
- analiza materiałów źródłowych, tekstów oraz ilustracji.

Pomoce dydaktyczne

- zestawy ćwiczeń i materiałów źródłowych dostępne na platformie [Hi-story lessons](#),
- tablica/flipchart, pisaki/kreda,
- duże arkusze papieru/brystole, karteczki samoprzylepne,
- komputer z dostępem do Internetu, rzutnik multimedialny, interaktywna biała tablica.

Przed lekcją

Poproś uczniów i uczennice o przeczytanie eseju [Lekcja z zimnej wojny](#) i zachęć do obejrzenia filmu *Sala samobójców. Hejter* (2020) w reżyserii Jana Komasy.

Scenariusz lekcji

Wprowadzenie

1. Rozpocznij lekcję od zapytania uczniów i uczennic, czy widzieli i widziały kiedyś film o manipulacji w mediach społecznościowych. Odwołaj się do filmu *Sala samobójców. Hejter* (2020), w którym główny bohater, młody mężczyzna, próbuje osiągnąć sukces i akceptację społeczną, wiążąc się z ciemną siecią, tworząc i rozpowszechniając fałszywe wiadomości w Internecie. Poproś młodzież, aby przypomniawsobie, jak zachowywał się bohater i jak jego działania wpłynęły na rzeczywistość. Zwróć uwagę na sposób, w jaki wykorzystywał media społecznościowe do rozpowszechniania fałszywych wiadomości.
2. Podczas wymiany pomysłów przedstaw dezinformację jako zjawisko obecne w różnych okresach historycznych. Podkreśl, że niezależnie od ewolucji metod i strategii

cel dezinformacji się nie zmienił: chodzi o przekazywanie fałszywych informacji ludziom i grupom w celu uzyskania korzyści.

3. Określ główny temat lekcji: w jaki sposób reżimy komunistyczne wykorzystywały kontrolę i dezinformację, aby zapewnić sobie dalsze istnienie. Opowiedz, jak świat zachodni i ludzie mieszkający w krajach komunistycznych walczyli z autorytaryzmem, tworząc wyspy wolności.
4. Rozdaj uczniom i uczennicom karty pracy i zestawy materiałów źródłowych.
5. Poinformuj uczniów i uczennice, że podczas lekcji będą pracować zarówno indywidualnie, jak i w grupach.

Rozwinięcie

1. Odnieś się do koncepcji i praktyk dezinformacji z czasów zimnej wojny i współczesnych. Przypomnij, że niezależnie od szybkiej ewolucji technologicznej główny cel dezinformacji pozostał identyczny i jest nim manipulowanie państwami, grupami ludzi lub jednostkami w celu uzyskania korzyści strategicznych, politycznych, gospodarczych, wizerunkowych.

Warto zwrócić uwagę uczniów i uczennic na **źródła A i B**, tak aby zapoznali/zapoznały się z charakterystyką dezinformacji podczas zimnej wojny i w dobie mediów społecznościowych. Podkreśl, że w porównaniu z bardziej tradycyjnymi formami (radiem, plotkami i pogłoskami), powszechny dostęp do nowoczesnych technologii zwiększył znacząco tempo i skalę rozprzestrzeniania się dezinformacji.

2. Poproś uczniów i uczennice o indywidualną pracę nad **ćwiczeniem 1**. Gdy młodzież jest gotowa, jedna osoba czyta odpowiedzi, a pozostałe zatwierdzają je lub poprawiają.

3. Aby utrzymać kontrolę polityczną, władze komunistyczne stosowały różne metody: od edukacji ideologicznej i propagandy, przez sztukę, literaturę i nadzór nad prasą, po stałą inwigilację ludności. Skieruj uwagę uczniów i uczennic na **źródła C i D** oraz **ćwiczenie 2**. Podziel klasę na cztero- lub sześćosobowe grupy. Celem pracy w grupach jest zapoznanie się z metodami stosowanymi przez reżim komunistyczny zarówno w kraju, jak i za granicą, by utrzymać kontrolę polityczną i zyskać przewagę nad zachodnimi demokracjami. Każda grupa wybiera przedstawiciela, który prezentuje uzgodniony punkt widzenia. Jeśli opinie w ramach grupy się różnią, ochotnicy muszą uargumentować swoje racje.

4. By uczniowie i uczennice zrozumieli/zrozumiały koncepcję czarnej propagandy, poproś grupy o lekturę **źródeł E i F** oraz pracę nad **ćwiczeniem 3**.

5. Wkrótce po II wojnie światowej Stany Zjednoczone i zachodnie demokracje utworzyły rozgłośnie radiowe, aby przełamać barierę informacyjną narzuconą przez ZSRR i reżimy komunistyczne w Europie Wschodniej. Radio Wolna Europa, które rozpoczęło nadawanie już w 1950 r., działało jako „zastępcza” stacja radiowa, dostarczająca obywatelom Europy Wschodniej informacji politycznych, gospodarczych i kulturalnych. Audycje przyczyniały się do rozpowszechniania treści opozycyjnych i alternatywnych poglądów na temat społeczeństw komunistycznych. Skieruj uwagę uczniów i uczennic na **źródła G i H** oraz poproś o wykonanie **ćwiczenia 4**. Uczniowie i uczennice pracują w grupach, w sposób analogiczny jak w przypadku ćwiczeń 2 i 3.

6. Poproś uczniów i uczennic o stworzenie mapy myśli odpowiadającej na następujące pytania (**ćwiczenie 5**):

- Jak reżimy komunistyczne utrzymywały władzę polityczną?
- Jakich metod i narzędzi używały?
- Jak zachowywały się wobec zachodnich demokracji?
- Po jakie metody sięgały, by osłabić swoich przeciwników?
- Jak zachodnie demokracje reagowały na komunistyczną barierę informacyjną?

Podsumowanie

Na koniec zastanówcie się wspólnie, jak trudno było żyć w społeczeństwie autorytarnym. Zwróćcie uwagę na korzyści płynące z życia w wolnym społeczeństwie i na znaczenie sprawdzania danych w kilku źródłach w celu uniknięcia dezinformacji.

Praca domowa

Wyobraź sobie, że żyjesz w komunistycznej Czechosłowacji w latach 80. XX w. i chcesz wysłać do Radia Wolna Europa list opisujący trudności życia codziennego. Co napiszesz i jakich metod użyjesz, aby tajna policja nie mogła zatrzymać Twojego listu?

Odpowiedzi

Ćwiczenie 1

Dezinformacja oznacza przekazywanie wrogowi specjalnie przygotowanych fałszywych danych.	P
Dezinformacja zawiera nieco prawdy, by zyskać pozorną aurę wiarygodności.	P
W okresie zimnowojennym dezinformacja mogła być zawarta w fałszywych dokumentach oraz ustnych i pisemnych komunikatach agencji.	P
Dezinformacja zakończyła się wraz z zimną wojną.	F
Obecnie dezinformacja wykorzystuje wyższość emocji nad faktami i informacją.	P
W epoce Internetu ludzie przyciągają zdjęcia i sensacyjne wiadomości.	P
Używając dezinformacji, grupy o charakterze autorytarnym mogą łatwo manipulować ludźmi.	P
Dezinformacja w mediach społecznościowych nie wpływa na zaufanie ludzi do instytucji publicznych.	F

Ćwiczenie 2

Przykładowa odpowiedź:

Reżimy komunistyczne kontrolowały ludność, używając narzędzi ideologicznych: oświaty, sztuki, literatury oraz prasy. Korzystały również z inwigilacji – tajna policja kontrolowała także prywatną korespondencję.

Zdjęcie pokazuje miejsce pracy tajnej policji. Widać biurka pełne listów i tablice z informacjami w formie notatek, a dwie osoby przypuszczalnie czytają listy i pozyskują informacje o obywatelach.

Ćwiczenie 3

Przykładowa odpowiedź:

Operację „Neptun” można postrzegać jako formę czarnej propagandy, gdyż miała ona wywołać wrażenie, że to hitlerowcy stworzyli dokumenty „odkryte” w Jeziorze Czarnym. Zakończyła się sukcesem, ponieważ osiągnęła założone cele: pomogła zdyskredytować zachodnioniemieckich polityków i wydłużyć okres przedawnienia karalności zbrodniarzy wojennych.

Ćwiczenie 4

Przykładowa odpowiedź:

Zachodni nadawcy spełniali funkcję zastępczych rozgłośni radiowych, przekazując obywatelom Europy Wschodniej nieocenzurowane informacje na temat sytuacji gospodarczej i politycznej. Dodatkowo odgrywali istotną rolę w wymiarze edukacyjnym, kulturalnym i duchowym.

Ćwiczenie 5

Przykładowa odpowiedź:

